

МЕДИЧНІ ТЕРМІНИ ЯК СКЛАДОВА ІДІОСТИЛЮ РОМАНА ІВАНИЧУКА

© Городиловська Г. П., 2016

Стаття висвітлює лексико-семантичний аналіз медичних термінів, які є вагомою та органічною складницею ідіостилю Романа Іваничука. З'ясовано способи реалізування цих лексичних одиниць у звичній для них функції номінації понять, а також у стилістично-виражальній значині у складі порівнянь і метафор. Наведено особливості використання таких засобів у різних комунікативних ситуаціях.

Ключові слова: українська мова, медичний термін, номінативне значення, стилістично-виражальне значення, порівняння, метафора, ідіостиль, Роман Іваничук.

The article deals with the lexical-semantic analysis of medical terms that are significant and integral component of Roman Ivanychuk's idiosyle. It is found out how to implement these lexical units in their usual function of concepts nomination, as well as in stylistically-expressive meaning as a part of similes and metaphors. The peculiarities of using such tools in a variety of communicative situations are shown.

Keywords: Ukrainian language, medical term, nominative meaning, stylistically-expressive meaning, simile, metaphor, idiosyle, Roman Ivanychuk.

Терміни є невід'ємними і специфічними складниками словникового складу наукового стилю. Однак, межі стилів рухомі й між ними є тісна та стала взаємодія, тому «будь-яке слово, зворот може увійти в інший стиль, але з іншою функцією інформації, виразності, образності, синонімічності, соціального завдання» [24, с. 1]. Найпомітніші проникнення іностилєвих складників є в художньому стилі, оскільки він, на думку багатьох науковців (О. Гумілевської, С. Дорошенко, С. Єрмоленко, А. Коваль, Н. Кожевникової, Н. Сидорчук й ін.), є більш відкритою системою, ніж інші функційні стилі.

Активно впливаючи на художній стиль, науковий продуктивно поповнює його фонд складниками. На потвердження цього розгляньмо історичні твори видатного українського письменника, краяннина Романа Іваничука. Його прозі притаманні як своєрідна тематика, так і неповторна авторська манера викладу матеріалу. Твори автора вже були в полі зору літературознавців (Н. Бічуї, С. Андрусів, І. Денисюка, В. Дончика, М. Жулинського, М. Ільницького, Т. Салиги, М. Слабошпицького й багатьох інших). Зверталися до його доробку й мовознавці (Г. Гайдученко, Л. Пустовіт, Л. Голоюх, В. Буда, О. Хом'як), які розглядали окремі питання, проте цілісного дослідження мовностилістичних особливостей історичної прози письменника, зокрема використання ним різногалузевої термінології, ще не було.

Мета статті – заналізувати прозу Р. Іваничука, виокремити в ній медичні терміни, з'ясувати способи їхнього використання в номінативній функції та у стилістично-виражальній значині, показати особливості реалізування цих мовних одиниць у різних комунікативних ситуаціях.

Аналіз історичної прози письменника свідчить про те, що мову його творів насичено не тільки традиційними тропами та фігурами, без яких, як відомо, важко уявити художній стиль, а й «безбразними мовними елементами» – термінами, царинною реалізації яких є власне науковий стиль. Їхню наявність зумовила тематика творів, прагнення автора реалістично відтворити суспільні події конкретної доби, його творча манера, особистісне світосприйняття і світорозуміння та особливості слововжитку.

Якщо в науковому стилі терміни, зазвичай, стилістично нейтральні, до того ж ця нейтральність є одним з основних показників наукового стилю, то в художньому мовленні вони втрачають свої специфічні термінологічні ознаки, нейтральність і стають стилістично забарвленими, розширюють свою семантичну структуру, довантажуються новими смислами, ускладнюються певними асоціаціями, формують художні образи й доповнюють мову художніх творів інтелектуальним струменем.

Терміни, які Роман Іваничук використовує, належать до різних галузей наук – точних суспільних, природничих. Серед термінів із галузі природничих наук найзадіянішими виявились медичні, що мають доволі широке застосування історичному жанрі письменника. Залучення медичних термінів до художнього стилю, постійне розширення царини їхнього використання з відповідною стилістичною метою Н. Г. Озерова називає «мовним феноменом, у якому проявляється антропоцентричний характер мови, його призначення і орієнтація на людину» [24, с. 4]. Письменник використовує медичні терміни для мовної характеристики персонажів, а також для опису негативних явищ у суспільстві. Частина цих слів уведено до тексту у прямій значині, тобто у звичній для них функції номінації понять, і звучить вони в мовних партіях героїв: «– Пацан, **температури** в тебе вже нема, але я підіб'ю **градусник**, бо як вернешся до свого вагона – здохнеш» [2, с. 44]; «– У мене не **тиф**, – почув я тихе. – Не бійтеся. В мене **жовтуха**» [2, с. 51]; «– Дорогі товариші, – говорив, мабуть, уже досить довго той самий кіноактор. – Деякі критики нагадують мені **лікарів**, які, щоб визначити **групу крові**, відрізають людині пальця» [13, с. 112], а також у мові автора: «Вранці у Євгена **боліла голова і ломотою віддавало в суглобах** – до нього добирався **грип**. Це його злякало: не взяв із собою навіть **аспірину**» [2, с. 131]; «Люди **перешіптувалися**, а то і вголос почали говорити про сильну **тифозну вакцину**, яку **впорснули в'язням під лопатки тюремні лікарі**» [16, с. 98]; «[її серце – Г. Г.] б'ється в цю мить для улюбленого **первістка Андрія**, який **страждає жорстокими болями голови й епілепсією**» [23, с. 534]; «3 вулиці **Фредра** вихопилася **карета рятувкової поготівлі**, з **Миколая й Мохнацького виїжджали фіакри**» [23, с. 654]; «**Федорові допомагає Віктор Горбов**. Я його пам'ятаю з тих часів: він був **вільнонайманим лікарем** у нашому ОЛП, а тепер працює у **воркутинській міській лікарні травматологом**» [2, с. 8].

Як образотворчий засіб медичні терміни вжито у складі порівнянь, де вони зазнають певних семантичних зрушень і стилістично забарвлюються. В основі зворотів може лежати порівняння:

– психологічного стану із захворюванням: «**Дубельт** добився свого: під його поглядом я **врешті почав труситися**, **мов у лихоманці**, і він зрозумів: **Петров знає**» [22, с. 421]; «... вони **дулами відчинили двері й заштовхали досередини Пилипа з Параскою**, а ті, **немов спаралізовані**, стояли з опущеними руками й лише **заточувалися від поштовхів у спину**» [9, с. 412];

– напруженого стану людини з тонкою волокниною в її організмі: «Він став **напруженим**, **мов нерв**, **поривчастим**» [8, с. 258];

– удаваної сміливості з безнадійним уколом для смертельно хворого: «... він **вишукував тепер у поезії Франка тільки безнадію й насміхався над його оптимістичною бравадою**, яка здавалася йому такою ж **марною**, **як ін'єкція анестезії смертельно хворій людині**» [23, с. 636];

– **нашестья московської орди з патологічним утвором**: «**Орда карликів суне на Україну**, **заполонює її**, і **прилипають вони, мов поліпи**, до великих людей, **залишаючи в їх душах назавше слід малості**» [15, с. 63]; мовленнєвої діяльності людини з таким утвором: «... **благання Колекціонера присмоктувалися до мене, мов поліпи**» [14, с. 285];

– **самовільної діяльності московської орди з пошестю**: «**Суди їх беззаконні, їхні вирокі ніхто не оскаржує**, вони **плецуть в долоні**, коли **невинно засудженого вбивають**, **магія їхньої сваволі, немов мор**, **заражує людей**» [15, с. 130];

– **суспільного ладу з інфекційною хворобою, що шириться у формі епідемії**: «**Кріпосництво, мов чума**, **повзе на здавен-давня вільний південь**» [7, с. 55]; найгострішої форми боротьби з цією хворобою: «**Терор – як чума**: **зупинити її неможливо ніякими способами** – **всі гинуть разом з лікарями**

й гробокопачами доти, поки пошесть не досягне кризової точки – й тоді вона сама себе зжирає» [16, с. 136];

– політичної течії з вогнищем хвороби: «... фашизм розповзається, як метастази раку» [20, с. 45].

Уведення медичних термінів до складу порівнянь зумовлене передовсім намаганням автора викликати в читача нові асоціації, аналогії, створити цікаві й неповторні образи.

Медичні терміни зчаста є засобом створити індивідуально-авторські метафори, серед яких якнайширше представлено іменникові: *абсолютний біль* [23, с. 614], *агонія* Західноукраїнської Народної Республіки [2, с. 183], *ін'єкція* страху [17, с. 143], *інкубація* великої слави [22, с. 431], *конвульсії* народу [17, с. 426], *конвульсії* українсько-польської війни [2, с. 183], *метастази* гулагів [9, с. 418], *метастази* концтаборів [5, с. 5], *національна неврастенія* [2, с. 18], *отруйна римська сукровиця* [6, с. 74], *параліч* безвольності [15, с. 5], *політична анестезія* [18, с. 71], *проказа* духовна [12, с. 378; 17, с. 196], *проказа* злочинності [17, с. 193], *рак* душі [10, с. 85], *романтика нервів* [23, с. 583], *серце* села [9, с. 378], *стерильність* власної вишуканості [23, с. 620], *сукровиця* печалі [4, с. 95], *сукровиця* суспільства [22, с. 448], *суспільна хвороба* [19, с. 269], *хвороба* ідопоклонства [7, с. 11], *чужорідна пухлина* яничарів [17, с. 169]. Значно вужче у творах письменника представлено прикметникові метафори: *анемічні урбаністичні* смаки [23, с. 616], *атрофована* сільська душа [23, с. 617], *базарний знервований гармидер* [11, с. 510], *гнійні фурункули* міста [6, с. 74], *невиліковно хворий* Юдеєю [6, с. 111], *хворе тіло* ізраїльської землі [6, с. 74]. І зовсім зрідка – дієслівні: *мозолить* думкою мозок [3, с. 199]. Наведені приклади свідчать, що слова-терміни у складі метафор становлять основу нової, контекстуальної значини, завдяки якій вони набувають негативної забарви.

Щоб змалювати негативні прояви людей та суспільства письменник зчаста використовує в мовленні персонажів лексему *лікувати* в переносній значині: «– Людей *лікувати* потрібно – очищувати од скверни в притворі Храму» [15, с. 141]; «– Та що ви всі так розкричалися, – заволав Савояр. Хіба криком *вилікуємо* суспільство від смертельних *хвороб*?» [19, с. 269–270]. Негативні емоції спричиняє в читача лексема *паралізувати* в таких контекстах: «Був час подумати, що робити, та страх перед невідомістю *паралізував* у людей волю» [2, с. 100]; «Це зло, мій старший друже, вельми підступне: воно *паралізує* вільний розвиток мислі» [22, с. 348]. Вирізнену лексему вжито переносно у значині «позбавляти людину можливості діяти і мислити». Переносну значину цього слова пов'язано також із мовленнєвою діяльністю: «Ренегат тим часом використав вигідну для себе ситуацію й виступив з навальною річчю, що *паралізувала* будь-яку логіку у формулюванні нечуваного досі морального закону про доцільність зради!» [17, с. 182]. Саме цим словом автор підкреслює значущість промови героя, який висуває нелогічні постулати формулюючи моральний закон.

Влучно прозаїк уживає лексему *боліти*, переносна значина якої допомагає йому висловити прагнення литовського князя Свидригайла до влади: «Він [Свидригайло – Г. Г.] – ображений Ягайлом і Вітовтом литовський князь. Тому лютий. *Болить* йому булава, до якої ще не дотягнувся, а не українна Русь» [21, с. 54]. В основі такого вживання маємо заперечення, яке, власне, і натякає читачеві про хвилювання героя за власні володіння, а не за долю русинського народу. В іншому контексті ця лексема викликає позитивне ставлення до героя – Едварда, який переживає за долю України: «Мене Україна *болить* не менше, ніж тебе: я воював за неї, а Піт віддав життя» [9, с. 309].

Показовим є трансформування медичних термінів у таких уривках: *неширокі міські артерії* в'юнилися між громадям будинків [23, с. 616]; *чотири дороги... – чотири артерії, котрі день і ніч пульсують, даючи життя Старому містові* [22, с. 424]; *місто* вливало в рештки *кровоносних артерій* краю отруйну римську сукровицю [6, с. 74]; *автономні містечка* не зв'язані єдиним *кровообігом* [14, с. 445]; *край, де пливе, поєднуючи живильною артерією Грузію і Азербайджан, повноводна Кура* [22, с. 470]. Слово *артерія* має два словникові визначення: 1) «кровоносна судина, що розносить кров від серця по всіх частинах тіла»; 2) *перен.* «важливий комунікативний шлях, напр.: залізнична лінія, судноплавна ріка, канал, головна вулиця» [24, с. 62]. Слово *кровообіг* – «рух крові по замкнутій кровоносній системі людини або тварини» [1, с. 467]. В зааналізованих контекстах ці слова

втрачають свою номінативну значину й набувають переносної – «шлях сполучення – вулиця, дорога, ріка» і разом зі словом *пульсують* відтворюють ритм життя в місті, країні.

Отже, медичні терміни – вагома й органічна складниця ідіостилію Романа Іваничука, бо виконують важливу номінативну й стилетвірну функції: вони є і засобами номінації понять, і лексичними одиницями стилізації мови історичних творів. Тому, з одного боку, містять потрібну в художньому тексті наукову інформацію, а з другого – функціонують як виражальні засоби. Створюючи оригінальні порівняльні конструкції, авторські метафори, прозаїк будить у читача нові асоціації, формує цікаві й неповторні образи. Уживаючи медичних термінів в історичному жанрі, письменник розширює функційні можливості слів, сприяє творенню образного змісту, надає текстові стилістичної забарви, розкриває специфіку творчого ідіолекту, а все це свідчить про високу майстерність Романа Іваничука.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад.-ред. В. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Іваничук Р. Бо війна – війною : [роман] / Р. Іваничук. – Л. : Каменяр, 1991. – С. 5–210.
3. Іваничук Р. Вогненні стовпи : [роман-притча] / Р. Іваничук. – Л. : Літопис, 2002. – С. 195–257.
4. Іваничук Р. Вода з каменю : [роман] / Р. Іваничук // Іваничук Р. Твори : у 3 т. / Р. Іваничук. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 2. – 1988. – С. 6–270.
5. Іваничук Р. Гражда : [химерна повість] / Р. Іваничук // Березіль. – 2002. – № 11–12. – С. 3–49.
6. Іваничук Р. Євангеліє від Томи : [повість-апокриф] / Р. Іваничук. – Л. : Червона калина, 1997. – С. 5–139.
7. Іваничук Р. Журавлиний крик : [історичний роман] / Р. Іваничук. – Л. : Каменяр, 1989. – 375 с.
8. Іваничук Р. Зупинись, подорожній! : [повість] / Р. Іваничук. – Л. : Каменяр, 1991. – С. 211–311.
9. Іваничук Р. Космацький тердан : [роман-реквієм] / Р. Іваничук. – Л. : Літопис, 2002. – С. 259–430.
10. Іваничук Р. Край битого шляху : [роман] / Р. Іваничук. – К. : Вид-во «Молодь», 1962. – 418 с.
11. Іваничук Р. Мальви : [роман] / Р. Іваничук // Іваничук Р. Твори: у 3 т. / Р. Іваничук. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 1. – 1988. – С. 383–615.
12. Іваничук Р. Манускрипт з вулиці Руської : [роман] / Р. Іваничук // Іваничук Р. Твори : у 3 т. / Р. Іваничук. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 1. – 1988. – С. 383–615.
13. Іваничук Р. Місто : [повість] / Р. Іваничук // Іваничук Р. Твори : у 3 т. / Р. Іваничук. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 3. – 1988. – С. 92–248.
14. Іваничук Р. Новели / Р. Іваничук // Іваничук Р. Твори : у 3 т. / Р. Іваничук. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 3. – 1988. – С. 301–458.
15. Іваничук Р. Орда : [псалом] / Р. Іваничук. – Л. : Вид. спілка «Просвіта», 1992. – 199 с.
16. Іваничук Р. Рев оленів нарозвидні : [роман-легенда] / Р. Іваничук. – Л. : Каменяр, 1999. – 155 с.
17. Іваничук Р. Ренегат : [повість-студія] / Р. Іваничук. – Л. : Червона калина, 1997. – С. 140–209.
18. Іваничук Р. Саксаул у пісках : [роман] / Р. Іваничук // Березіль. – 2000. – № 9–10. – С. 3–93; № 11–12. – С. 25–100.
19. Іваничук Р. Смерть Юди : [повість-візія] / Р. Іваничук. – Л. : Червона калина, 1997. – С. 210–291.
20. Іваничук Р. Сьоме небо : [повість] / Р. Іваничук // Іваничук Р. Твори : у 3 т. / Р. Іваничук. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 3. – 1988. – С. 6–91.
21. Іваничук Р. Черлене вино : [роман] / Р. Іваничук // Іваничук Р. Твори : у 3 т. / Р. Іваничук. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 1. – 1988. – С. 19–176.
22. Іваничук Р. Четвертий вимір : [роман] / Р. Іваничук // Іваничук Р. Твори : у 3 т. / Р. Іваничук. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 2. – 1988. – С. 271–472.
23. Іваничук Р. Шрами на скалі : [роман] / Р. Іваничук // Іваничук Р. Твори : у 3 т. / Р. Іваничук. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 2. – 1988. – С. 473–693.
24. Озерова Н. Взаимодействие функциональных стилей в русском и украинском языках / Н. Озерова // Русский язык и литература. – 2000. – № 1. – С. 1–4.
25. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1. – 1970. – 799 с.